

Pròleg

Laetoli, actual Tanzània, fa 3,66 milions d'anys. Individus de dos tàxons d'hominins caminen sobre el terra tou i hi deixen el que seran icnites recobertes per les cendres del volcà Sadiman. Els dos grups de petjades, que sumen poc més de 27 metres de trajecte, són el rastre més llarg que per ara ens ha deixat l'alba de la humanitat.

Mare tranquillitatis de la Lluna, 21 de juliol de 1969, 2 h 56 min GMT. El nord-americà Neil Armstrong baixa l'escala de l'Apollo 11, recolza el peu sobre la superfície del satèl·lit i hi deixa la primera petja de l'home.

Els membres del gènere humà sempre han volgut llegar algun testimoni de si mateixos. Ara els descobrim en empremtes de mans de l'art parietal paleolític i posteriorment en traces de qualsevol època; assoliran els màxims a partir de l'escriptura. Qualsevol obra humana de la cultura històrica és un record de qui l'ha feta però, per tal que els altres la relacionin amb l'autor, cal identificar-la amb algun signe que el representi: pot ser una signatura, un nom, un renom, un malnom o un cognom. D'aquesta manera l'obra queda associada a un personatge i manifesta la seva procedència, prestigi o poder.

La vida humana, més o menys efímera segons l'escala que emprem com a referència, ha plantejat la qüestió de la transcendència en fets menys peribles que l'ésser, que hi és immanent. La cerca d'esdevenir perdurable, àdhuc immortal, ha estat una utopia tothora cobejada. S'ha buscat la persistència en la memòria col·lectiva. El record comú fa que l'individu cregui que eludeix la mort mitjançant el reconeixement de la seva aportació o deixa. L'apreciació genèrica que se'n fa és un premi

i el contrari és un gran càstig, com ho va ser la *damnatio memoriae*.

De vegades, el reconeixement s'esdevé ja en vida, però mantes ocasions pren volada després del traspàs. Sovint és inesperat, però altres vegades és cercat, amb èxit o no, perquè depèn dels altres.

Alguns antropònims s'han vinculat a la geografia i s'han fet topònims o corònims, com en el cas d'Alexandria, de Constantinoble o d'Amèrica. Els noms de persona de vegades han ultrapassat la seva identitat i s'han atorgat a coses o fenòmens amb què s'havien relacionat, i han donat lloc als epònims. Això ha succeït en molts camps del coneixement i, sobretot, en l'àmbit científic, ben en especial el de les ciències mèdiques.

Els epònims mèdics els trobem en l'anatomia, la fisiologia, la patologia, la terapèutica, la tecnologia i qualsevol altre camp. Aquest fet és present en totes les cultures i llengües, també en la catalana.

La història dels epònims abasta molts segles i encara ara en sorgeix algun de nou. Això no obstant, val a dir que en les darreres dècades hi ha hagut una tendència minvant de l'ús d'aquests recursos d'identificació, i els avenços exponencials de les ciències han dut a un ús més limitat dels noms de persona en favor dels noms d'una ciència única, universal, absoluta i cienciocèntrica, en què l'individu no té tant valor com el fet científic.

Per tot això, aquest procés d'oblit i progressiva desaparició ens situa en el moment idoni per recuperar-ne quants més millor. Tots tenen un valor històric que ningú pot menystenir i, concretament dins la història de la medicina, el seu coneixement forma

part del nucli del saber acumulat, del que n'hauríem de dir patrimoni eponímic.

Aquest patrimoni és comú a la ciència i la humanitat, però no hi ha cap dubte que cada nom correspon a una cultura. L'estudi dels epònims mèdics catalans ha esdevingut un objectiu de gran valor per a la nostra cultura, en general, i per a la història de la medicina catalana, en especial.

El llibre que el lector té ara a les mans és el quart volum de la sèrie que, amb el títol *Eponímia mèdica catalana*, es va iniciar l'any 2004 amb la publicació del primer tom, va seguir l'any 2011 amb el segon i va arribar al tercer el 2016. La separació de cinc anys com a mínim l'un de l'altre és una dada que ens dona una pista sobre la complexitat historiogràfica que aquesta recollida comporta.

En el primer volum, 21 personatges donaven lloc a un nombre més elevat d'epònims, ja que moltes vegades algun metge en posseeix més d'un. El segon i tercer eren una trentena. Aquest quart, presentat l'any 2022, l'integren 20 capítols.

El 2021 també van publicar un volum extraordinari, fora de la col·lecció, destinat a la difusió internacional dels epònims catalans, amb el títol *Catalan physicians' contributions to medicine: A historical view through eponyms*, que incloïa 23 capítols sobre metges d'entre els segles XVII i XXI.

Els autors de tots aquests estudis, la Dra. Guardiola i el Dr. Baños, han fressat conjuntament un camí quasi inèdit i, per aquest motiu, han desenvolupat una metodologia d'estudi i un model expositiu que aporten coneixement a la història de la medicina, la ciència i la cultura

catalanes i el situa en el món. Al llarg de les pàgines dels seus llibres hi solem trobar biografies de personatges més o menys coneguts de la majoria, s'hi descriuen les seves descobertes i innovacions, els milloraments que han comportat, l'obra escrita que han deixat i la bibliografia que els ha tractat, les relacions que han tingut amb altres personatges i institucions, i una abundant iconografia que inclou retrats, imatges patològiques, instruments i aparells, i altres que complementen els textos. L'eponímia forma part de la història de la medicina però també n'esdevé una excel·lent talaia per albirar-la a bastament: té una perspectiva pròpia.

Dins d'aquesta panoràmica general, el contingut d'aquest quart volum consta d'una presentació, 20 capítols d'eponímia i, a la fi, clouen l'obra un índex onomàstic i un altre temàtic. D'aquests capítols, 19 corresponen a figures mèdiques i un altre a un epònim genèric atribuït al gentilici "català".

Els metges que donen lloc als epònims que es descriuen corresponen als darrers tres-cents anys: dos van viure entre els segles XVIII i XIX, tres en el XIX, cinc a cavall del XIX i el XX, quatre en el XX i sis entre el XX i el XXI. Per tant, en aquest darrer volum s'observa que l'evolució dels epònims és paral·lela al desenvolupament científic de la medicina. D'aquests dinou metges, només quatre es van dedicar a la cirurgia o a les seves especialitats; la resta ho van fer a la medicina general o a les especialitats mèdiques.

Això no obstant, aquests 19 personatges van generar 57 epònims; molts en tenen més d'un. Els epònims pròpiament mèdics són un d'anatomia, un de fisiologia, quatre de patologia, dos de semiologia, dos de

terapèutica farmacològica, dos de tècniques quirúrgiques, quatre de nous aparells mèdics i cinc d'instruments. A més a més, cal afegir el dedicat a l'anònim i genèric "bàlsam català" i 36 denominacions de l'àmbit de les ciències naturals no mèdiques.

La medicina i totes les ciències de la salut s'han relacionat sempre amb les ciències biològiques. Com ja es va fer en el XX Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, podem referir-nos a les ciències de la vida i la salut, que englobarien el conjunt. No pocs metges s'han dedicat a la botànica; alguns menys a la zoologia. En aquests casos, la seva recerca directa ha donat origen a epònims i, altres vegades, altres experts han posat el nom dels metges a gèneres o espècies per reconèixer els estudis biològics que van protagonitzar. En aquest volum hi consten 32 epònims botànics i quatre zoològics.

Com ja hem dit, el progrés mèdic du implícit l'obsolescència dels coneixements previs. Per tant, ens podem plantejar quants d'aquests epònims es mantenen vius en la pràctica clínica i quants ja romanen desats al corpus historicomèdic. En el camp de l'anatomia persisteix el nom de les glàndules de Bartrina-Motz. En el de la patologia, es mantenen el del siringofibroadenoma eccrí de Mascaró i el dels criteris de Río. En terapèutica encara s'usa la polipíndola de Fuster-CNIC-Ferrer. Entre les tècniques quirúrgiques persisteixen com a recurs la tècnica de Prats i l'anell de Puig-Massana. Pel que fa als epònims de botànica, la gran majoria encara perviuen, tot i que algun s'ha diluït en la sinonímia taxonòmica i algun altre s'ha canviat. Entre els de zoologia, es mantenen els epònims d'un cuc i un coleòpter de Joan Isern Batlló i d'un neuròpter de Prudenci Seró. Com a conclusió, val a dir que dels epònims d'utilització mèdica el 70% han caigut en

desús, mentre que entre els de ciències naturals en perviuen més del 80%.

Aquesta nova aportació dels autors a l'eponímia mèdica catalana no és una més, sinó un altre episodi d'una sèrie de la que ni sabem l'extensió del que encara falta descriure, ni molt menys el seu final. La perseverança dels investigadors n'assegura la continuïtat.

Elena Guardiola i Pereira és llicenciada en Medicina i Cirurgia, especialista en Medicina del Treball per la Universitat de Barcelona i doctora en Medicina per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Una vegada complementada la seva formació en altres centres estrangers i en les àrees de documentació i informació biomèdica, ha treballat en el sector de la indústria farmacèutica en els camps de l'edició, la informació i la documentació científiques. Alhora, també ha estat docent en diverses universitats i centres de recerca de Catalunya i ha publicat prop de 400 articles, llibres i capítols d'obres col·lectives. És revisora d'originals de revistes indexades, consultora lingüística i col·laboradora del TERMCAT i el DEMCAT. És acadèmica corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Investigadora molt activa en la recerca historicomèdica, ha participat en congressos d'Història de la Medicina Catalana i és secretària del comitè organitzador del proper, que se celebrarà a Sabadell. És membre del Consell de Redacció de *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, i actual presidenta de la Societat Catalana d'Història de la Medicina.

Josep-Eladi Baños i Díez és llicenciat en Medicina i Cirurgia per la UAB, graduat en Anestesiologia i Reanimació i en Medicina de la Indústria Farmacèutica, i especialista en Farmacologia Clínica. Es doctorà en Medicina a la UAB amb premi extraordinari. Va ser

investigador pre- i postdoctoral en universitats d'Europa i Amèrica, i docent associat de la Johns Hopkins. Professor titular de la UAB entre 1993 i 2002 i de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) del 2002 al 2011. Catedràtic de Farmacologia de la UPF des del 2011 al 2018, tot seguit traslladà la seva docència i recerca a la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya (UVic-UCC). Fins avui, ha assolit els càrrecs acadèmics de director de departament a la UAB, de vicedegà i vicerector a la UPF i de rector a la UVic-UCC, la seva funció actual. És autor de més de 700 publicacions científiques i coinventor de 5 patents. Ha rebut nombrosos premis i distincions i és acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Investigador en l'àmbit de les humanitats mèdiques, ha estat especialment actiu en la història de la medicina, camp en què té moltes obres publicades i ha participat en diversos congressos. És membre del Consell Assessor de *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*.

Són dues vides paral·leles, dedicades en gran part als estudis dels epònims mèdics catalans i també a ben diversos temes de la història de la medicina. Aquest quart volum n'és una mostra més i no serà la darrera. Són el factor humà motriu de la recerca del patrimoni eponímic català, amb els que han col·laborat dues institucions.

L'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears ha estat una tribuna des de la qual aquests autors han exposat temes relacionats amb els epònims i n'ha publicats molts durant les últimes tres dècades a *Annals de Medicina*. Per tant, l'Acadèmia de Ciències Mèdiques ha col·laborat a què els treballs del Dr. Baños i la Dra. Guardiola arribin a tots els professionals i lectors del seu territori.

La Fundació Dr. Antoni Esteve ha sabut valorar la transcendència de la recerca eponímica catalana protagonitzada per aquests autors i ha incorporat a les seves línies editorials aquesta sèrie de llibres sobre epònims iniciada el 2004 i que ara arriba al quart volum. I no sols això, sinó que també els ha publicat una obra en anglès que assegura la difusió patrimonial als llocs on la nostra llengua nacional no és present.

Dos autors i dues entitats jurídiques, l'una acadèmica i l'altra de patrocini i mecenatge, tots s'han compromès amb la cultura mèdica catalana i els que l'han protagonitzat. De ben segur que el seu paper continua i prosseguirà mentre hi hagi noves petjades de metges catalans a la ciència del món.

El corpus eponímic mèdic català és extens i els índexs onomàstics i temàtics que clouen cada volum ajuden molt els estudiosos i els lectors en general. Tal vegada serà necessari disposar d'un índex comú o escriure un diccionari enciclopèdic que reculli l'obra completa.

Finalment, les meves darreres paraules són per agrair la distinció que m'han atorgat els autors fent-me l'encàrrec d'aquest pròleg, d'altra banda del tot innecessari. Moltes obres s'han de precedir de la *captatio benevolentiae* per convidar a la lectura. En aquest cas, al lector no li cal llegir res abans d'entrar en aquest florilegi d'epònims, de personatges i trajectòries, de coneixement imprescindible.

Lluís Guerrero i Sala

Acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya
 Director de *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*
 Manresa, setembre de 2022